

ना

व्य संगीताचे, सुआम संगीताचे
असंख्य कार्यक्रम मुंबई-पुण्यात
सतत होत असतात. यांतील
बेरचे कार्यक्रम सरथेपट पद्धतीनं जुळवलेले
किस्सेबाज निवेदनातून पुढे जाणारे आणि
प्रेक्षकालाही 'दोन घटका मजेत गेल्या' –
इतपतच वाटायला लावणारे असतात. त्यांचं
रंजन-मूल्य किमान पातळीपर्यंत पोहोचते
इतकंक्य...

मात्र, क्वचित कठी एखादा 'राधा' सारखा
दर्जेदार, सुविहित कार्यक्रम श्रोत्यांच्या
दीर्घकाळ लक्षात राहातो. अशा कार्यक्रमाची
'तालीम' जाणीपूर्वीक मर्यादित ठेवलेली असते
आणि 'खोली' गायनातून व निवेदनातून
जाणवल्याशिवाय राहात नाही... असा
'बहुगुणी' कार्यक्रम डॉ. अशोक रानडे
यांच्यासारख्या एखाद्या व्यासंगी, मेहनती
'दिग्गु' दर्शकानं श्रोत्यांसाठी परिश्रमपूर्वक
बेतलेला असतो... मनोरंजनावरोबरच
श्रोत्यांसाठी तुर्मिळ माहिती त्यातून

रानडे यांच्याच घरी 'तालीम'
ऐक्या-पहाण्याच्या एकदा योग आला होता.
वातावरण अतिशय खेळीमेलीचं होत. प्रत्येक
कलाकार शंभर टक्के 'इन्हॉल्च' झाला होता.
'तालीम' करतानाही गायनाचा आनंद
दिला-घेतला जात होता... तिथून घरी परतत
असताना तबलावादक शेखर खांबेटे बरोबर
होता. कार्यक्रमाची पूर्वतयारी करताना रानडे
किती आग्रही असतात आणि त्याचा
'परफेशन'च्या दृष्टीनं कसा कायदा होतो
याची एक आठवण त्यानं सांगितली -

— 'बैठकीची लावणी' साठी एकदा तालीम
घेणं चाललं होतो.

मनोरंजन

एकूण संगीतिक प्रावासाचा, हे कार्यक्रम हा
एक छोटासा भाग आहे इतकंक्य! त्यांची मुख्य
'कामगिरी' जाग निराळी आहे.

वृत्ती अभ्यासकाळी असली की,
'अभ्यासाकरिता अभ्यास' ही केला जातो.
विविध ग्रंथांचं परिशिलन करण, इतर.
अभ्यासकांच्या संपर्कात रहाणं,
व्याख्यान-सेमिनार या द्वारा प्रबोधन करण
आणि वेळेवेळी आपलं चितन ग्रंथस्पानं अन्य
अभ्यासकासामोर ठेवणं यात रानडे यांनी
कितीतरी वेळ व्यतीत होत असावा. आपला
अभ्यास परिपूर्ण व्हावा म्हणून युनाबाई
वाईकर, कोमलभाई भंडारी (राजस्थानातील

विद्यापीठातून व्याख्यानं देण... हे करत
असतानाच रीशेयात जन्मलेल्या स्ट्रिविन्स्की या
थेर संगीत रचनाकाराच्या विविध पुस्तकांचा
रानडे यांनी अभ्यास केला. 'पोएटिक्स ऑफ
म्युझिक' या विषयावरची स्ट्रिविन्स्कीची
व्याख्यानं वाचली. त्याच्या 'स्वर संवाद
तत्त्वाचा मागोवा त्यांनी घेतला आणि
सौंदर्यसासावरची त्याची मतं मराठीत
भाषांतरित करून, पूरक टीपांसह रानडे यांनी
हे पुस्तक त्यार केल. सर्व या पुस्तकाचं
स्वागत झालं. संदर्भग्रंथ म्हणूनही हे पुस्तक
वापरले गेलं.

इंग्रजी आणि मराठी हे विषय घेऊन एम.

संगीत सत्र चूळावली

२०.८८

मोहू घेऊन
२५.९९.८९

मिळते, मनन-चिंतन जाणवत. प्रस्तुत
कार्यक्रम संपर्क्यावर सभागृहातून बाहेर
पडताना हा श्रोता अधिक 'सुविद्य' झालेला
असतो.

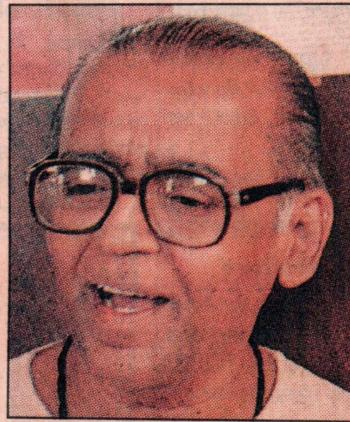
कार्यक्रमांची मालिका

अशा 'बहुगुणी' कार्यक्रमांची 'सूची'
नजरेखाली घेतली तरी अनेक आठवणी
जाग्या होतात. टाटा घेण्टरच्या अर्धगोलाकार
मंच दिसायल लागतो. निवेदकाच्या भूमिकेत
एका बाजूला पु. ल. देशपांडे आणि दुसऱ्या
बाजूला अशोक रानडे विराजमान झालेले
दिसतात. तरुण गायक वादकांची 'नेहमीच
यशस्वी' होणारी टीवी मध्यमध प्रसन्नचितानं
बसलेली दिसू लागते... अशा कार्यक्रमात
श्रोतेही 'आनंदयात्री' या नात्यानं सहज
सहभागी होतात... कार्यक्रम संपर्क्यावर
सभागृहाचाहेर पडणारा श्रोता, घडलेल्या
आनंद यात्रेचं श्रेय पुलंना अधिक यांवं की
रानडे यांना, या फंदात पडत नाही. उलट,
पूर्वसुरुंगी कलेच्या प्रांतात केलेल्या अजोड
कामगिरीची 'झलक' कार्यक्रमातून
मिळाल्यामुळे तो वराचसा उत्तेजित झालेला
असतो. काहीसा विचारमग्नसुद्धा! आणि
कार्यक्रमाचा उद्देशी त्यातून साध्य होतो.

१९८४ साली 'नात्यसंगीत', पुढे दोन
वर्षांनी 'मानप्रमाणा' तली गणी, नंतर
'सावन', बैठकीची लावणी, देवगणी,
संगीतरंग, स्वरचक्र, रंगसंत, नात्यसंगीताच्या
मराठी वर्णण, राधा, त्रिमंग ते अंभंग असे
कितीतरी कार्यक्रम... काही पुलंच्या बरोबर
केलेले तर, बेरचे एकत्यान 'घडवलेले...'
प्रत्येक कार्यक्रमाची मागणी वेगळी होती.
त्यानुसार केलेली रचना, गायक-भायिकांची
त्याप्रमाणे केलेली निवड, त्या त्या
कलाकारांची शक्तिस्थानं लक्षात घेऊन त्यांना
दिलेली गणी आणि विचारपूर्वक तयार केलेले
नेटकं, बदिस्त, आकर्षक निवेदन!

'परफेक्शन'चा आग्रह

'राधा' कार्यक्रम तयार होत असताना,

संगीताचार्य अशोक रानडे

लोकसंगीताचे अभ्यासक अशांना ते वांवार
भेट राहातात. उर्मिळ माहिती मिळून
'संगीताचे सौंदर्यशास्त्र' (७९
साली प्रसिद्ध झालेल्या या ग्रंथाकरिता
'संगीताचार्य' ही पदवी त्यांना लाभली),
लोकसंगीतशास्त्र, स्ट्रिविन्स्कीचे सांगीतिक
सौंदर्यशास्त्र, ऑफ म्युझिक ऑड
म्युझिशिअन्स ऑफ हिंदुस्थान, मराठी स्टेज
म्युझिक, महाराष्ट्र आर्ट म्युझिक, की वर्डसु
ऑड कन्सेप्ट्स, म्युझिक ऑड ड्रामा इन इंडिया,
इण्डलांजी ऑड. एथनोम्युझिकलॉजी,
भाषणरंग, हिंदुस्थानी म्युझिक... अशी
असंख्य मुस्तकं त्यांनी लिहिली. संदर्भ ग्रंथ
म्हणून देश-विदेशात त्यांचा वापर होतो.
खोरीज नात्य आणि भाषणविचार,
संगीतविचार ही त्यांची आगामी, येऊ
घातलेली पुस्तक आहेत. त्यांचं छपाई-काम
सध्या चालू आहे.

पौरांत्य, पांचात्य... सर्व प्रकारच्या
संगीताचा अभ्यास करण, तौलनिक दृष्टीनं
त्यातले बारकावे तपासण, देश-विदेशातल्या

ए. झालेले रानडे, सुरुवातीला सिद्धार्थ
कॉलेजमध्ये प्रायापक होते. कायद्याच्या
अभ्यास करून ते त्यातही पदवीधर झाले, मात्र
सूर-तालाच्या कायद्यांच्या व्यासंग त्यांनी
अधिक केला. मुंबई विद्यापीठाच्या संगीत
विभागाचे ते पहिले 'डायरेक्टर' होते.
अमेरिकन इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडियन स्टडीज
आणि नॅशनल सेंटर फॉर परफॉर्मिंग आर्ट्स
येथे 'डेप्युटी डायरेक्टर' या नात्यानं अनेक
जबाबदार्या त्यांनी स्वीकारल्या.
कार्यक्रमात त्यांना वापर पाडल्या. उमेदिनी गायन
शिकाण्या नव्या पिढीला उपयोग हईल असे
कितीतरी उपक्रम या पदावर काम करताना
त्यांनी राबवले. नव्या नव्या वाटा शोधल्या.

आवाज-जोपासनेचा देखील खास अभ्यास
केला. १९७९ साली ऑक्सफ़र्डच्या एका
कॉलेजात कॉल्सन इंडेलॉजी कॉलेजिमसाठी ते
निवडले गेले. बेलफ़र्स्ट येथील क्वीन्स
युनिवर्सिटीनं त्यांना 'डिजिटिंग प्रोफेसर' या
नात्यानं बोलावून घेतलं. युनिवर्सिटीनं ग्रॅंट्स
कमिशननं त्यांची 'नॅशनल लेक्चरर इन
म्युझिक' म्हणून नियुक्ती केली. बडोदा
युनिवर्सिटीनं १४-१५ साली 'टागोर
अध्यासाना'वर त्यांना नियुक्त केलं. वेळेवेळी
प्रसिद्ध झालेल्या अनेक नियत आणि
अनियतकालिकांचे ते संपादक होते.
दिल्लीच्या 'आकार' साठी आणि मुंबईच्या
नेहरू कॅंडासाठी त्यांनी संगीत रचना करून
दिल्लीच्या चक्रात, मिथमेक्स, सोनार बांगला,
माता द्रौपदी, देवाजीने करून केली,
संध्याभाष्या, एक झुंज वाचाशी, टेप्ट मी
नॉट, राहिले दूर घर माझे अशा विविध
प्रकृतीच्या आणि प्रतिभा आणि प्रतिमा –

नोंदं जन

एकूण संगीतिक प्रावासाचा, हे कार्यक्रम हा एक छोटासा भाग आहे इतकंच! त्यांची मुख्य 'कामगिरी' जरा निराळी आहे.

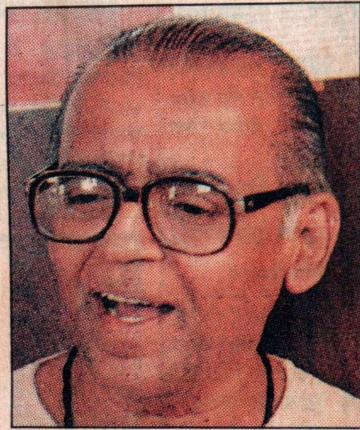
वृत्ती अभ्यासकाची असली की, 'अभ्यासकरिता अभ्यास' ही केला जातो. विविध ग्रंथांचं परिशिलन करणं, इतर. अभ्यासकांच्या संपर्कात रहण, व्याख्यान-सेमिनार या द्वारा प्रबोधन करणं आणि वेळोवेळी आपलं चिंतन ग्रंथस्पानं अन्य अभ्यासकांसमोर ठेवणं यात रानडेंचा कितीतरी वेळ व्यक्तीत होत असावा. आपला अभ्यास परिपूर्ण व्हावा म्हणून यमुनाबाई वाईकर, कोमलभाई भंडारी (राजस्थानातील

विद्यापीठातून व्याख्यान देण... हे करत असतानाच रशियात जन्मलेल्या स्ट्रॉविन्स्टकीया थोर संगीत रचनाकाराच्या विविध पुस्तकांच्या रानडे यांनी अभ्यास केला. 'पोएटिक्स ऑफ म्युझिक' या विषयावरची स्ट्रॉविन्स्टकीया व्याख्यान वाचली. त्याच्या 'स्वर संवाद तत्त्व'चा मागोवा त्यांनी घेतला आणि सौंदर्यशास्त्रावरची त्याची मतं मराठीत भाषांतरित करून, पूरक टीपांसह रानडे यांनी हे पुस्तक तयार केल. सर्वत्र या पुस्तकाच्या स्वागत झालं. संदर्भग्रंथ म्हणूनही हे पुस्तक वापरल गेलं.

इंग्रजी आणि मराठी हे विषय घेऊन एम.

मोहर घेऊन
२५.७७.८८.

त. अंचली

संगीताचार्य अशोक रानडे

लोकसंगीताचे अभ्यासक) अशांना ते वारंवार भेट राहातात. दुमिळ माहिती मिळवून ठेवतात... 'संगीताचे सौंदर्यशास्त्र' (७९ साली प्रसिद्ध झालेल्या या गंथाकरिता 'संगीताचार्य' ही पदवी त्यांना लाभली), लोकसंगीतास्त्र, स्ट्रॉविन्स्टकीया सौंदर्यशास्त्र, ऑन म्युझिक अँड म्युझिशिअन्स ऑफ हिंदुस्थान, मराठी स्टेज म्युझिक, महाराष्ट्र आर्ट म्युझिक, की वईस अँड कन्सेप्ट्स, म्युझिक अँड ड्रामा इन इंडिया, इण्डॉलॉजी अँड एथनोम्युझिकोलॉजी, भाषणरग, हिंदुस्थानी म्युझिक... अशी असंख्य पुस्तक त्यांनी लिहिली. संदर्भ ग्रंथ म्हणून देश-विदेशात त्यांचा वापर होते. खेरोज नाव्य आणि भाषणविचार, संगीतविचार ही त्यांची आगामी, येऊ घातलेली पुस्तक आहेत. त्यांचे छपाई काम सध्या चालू आहे.

पौर्वीत्य, पाश्चात्य... सर्व प्रकारच्या संगीताचा अभ्यास करण, तौलनिक दृष्टीनं त्यातले बारकावे तपासण, देश-विदेशातल्या

ए. झालेले रानडे, सुरुवातीला सिद्धार्थ कॉलेजमध्ये प्राध्यापक होते. कायद्याचा अभ्यास करून ते त्यातही पदवीधर झाले, मात्र सूर-तालाच्या कायद्यांचाच व्यासंग त्यांनी अधिक केला. मुंबई विद्यापीठाच्या संगीत विभागाचे ते पहिले 'डायरेक्टर' होते. अमेरिकन इन्स्टिट्यूट ऑफ इंडियन स्टडीज आणि नॅशनल सेंटर फॉर परफॉर्मिंग आर्ट्स येथे 'डेप्युटी डायरेक्टर' या नात्यानं अनेक जबाबदाच्या त्यांनी स्वीकारल्या. कार्यकुशलतेनं पार पाडल्या. उमेदिनी गायन शिकण्याचा नव्या पिढीला उपयोग होईल असे कितीती उपक्रम या पदांवर काम करताना त्यांनी राबवले. नव्या नव्या वाटा शोधल्या.

आवाज-जोपासनेचा देखील खास अभ्यास केला. १९७९ साली ऑम्बरफॉर्च्या एका कॉलेजात कॉलसन इंडोलॉजी फेलोशिपसाठी ते निवडले गेले. बेलफास्ट यथील क्वीन्स युनिवर्सिटीनं त्यांना 'विजिटिंग प्रोफेसर' या नात्यान बोलावून घेतल. युनिवर्सिटीटी ग्रॅंट्स कमिशननं त्याची 'नॅशनल लेक्यरर इन म्युझिक' म्हणून नियुक्ती केली. बडोदा युनिवर्सिटीन १९८५ साली 'टागोर अभ्यासाना'वर त्यांना नियुक्त केल. वेळोवेळी प्रसिद्ध झालेल्या अनेक नियत आणि अनियतकालिकांचे ते संपादक होते. दिल्लीच्या 'आकार' साठी आणि मुंबईच्या नेहरू कॅंडेसाठी त्यांनी संगीत रचना करून दिल्या. चक्काटा, मिथमेकर्स, सोनार बांगला, माता द्रौपदी, देवाजीने करुणा केली, संघाणाया, एक झुंज वान्याशी, टेम्प मी नॉट, राहिले दूर घर माझे अशा विविध प्रकृतीच्या नाटकांना त्यांनी संगीत दिल. 'एक झुंज'ला त्यांनी दिलेल्या संगीतासाठी संगीत दिग्दर्शकाचा 'महाराष्ट्र राज्य पुस्कार' त्यांना मिळाला. हे सर्व करीत असतानाच त्यांनी असंख्य कार्यशाळा घेतल्या. मार्गदर्शन केलं. नव्यानं शिकण्याचाचा उंदं फायदा करून दिला.

महाविद्यालयीन शिकण्याइतकंच तरुण वयात रागदारी संगीताचं रीतसर शिकण त्यांनी घेतल. प. विष्णु दिगंबर पलुस्करांचे पट्टशिष्य लक्ष्मणराव बोडस हे त्यांचे मामा आणि सुप्रिसिद्ध दिलखबाबादक गमनू मास्तर हे त्यांच्या मावशीचे यजमान! संगीताच्या वातावरणात अर्थातच ते सौदैव राहिले. वडिलांनी गाणं शिकण्यासाठी भरपूर प्रेत्साहन दिलं. 'सुमारे बारा वर्षे' प. गजाननराव जोशीकडं त्यांना शिकायत मिळालं. त्यांच्याच भाषेत, 'म्हणूनच संगीताची 'नजर' मिळाली.' पुढे लक्ष्मणराव बोडस, प. प्रलहाद गानू (गानू मास्तर) आणि प्रो. बी. आर. देवधर यांचा गुरु म्हणून त्यांना लाभ झाला. या सर्व शिकण्याचा परिणाम म्हणजे ग्वालहेर, जयपूर, आग्रा, पतियाळा अशा प्रमुख घराण्यांच्या गायकीचा त्यांना अभ्यास घडला. एकत्रा देवधारांकडे तीनशे बंदिशी त्यांना मिळाल्या. स्वतंत्र चिंतन ते प्रथमपासूनच करीत. त्यामुळे जाणिवेच्या कक्षा पहिल्यापासूनच रुद होत्या. विविध घराण्यांच्या गायकीचा डॉलस अभ्यास असल्याने सहा दिगंबर कलाकारांच्या गायकीचं विश्लेषण करणार 'ऑन म्युझिक अँड म्युझिशिअन्स ऑफ हिंदुस्थान' हे पुस्तक ते लिहू शकले. सूरशी केसरबाई, बडे गुलाम, वझे बुवा, अँकारनाथ ठाकूर, अब्दुल करीत खां आणि फैत्याज खां हे ते सहा दिगंबर !

अशा या ज्ञानी, कार्यमग्न, कलाशरण कलावंताच्या मनातले आगामी कार्यक्रम कोणते आहेत? हा प्रश्न मला छक्त झोताच. त्याचं उत्तर रानडे यांनी हातचं न राखता दिलं. समाजाचं गाणं बदलतं तेहा त्याची संस्कृती बदललेली असते. जयदेव, अमीर खुशी, तानसेन, बैजूपासून १८५० पर्यंतच्या कालखंडातील गाण्याची वाटचाल चितरणारा 'गीतीभान' हा कार्यक्रम त्यांना करायचा आहे. जुळवाजुळव चालाली आहे... त्याचप्रमाणे, रामकथेमध्ये अनेक नाजूक भावस्पर्शी प्रसंग आहेत. रामायणाच्या पठण परंपरप्रमाणे गीतपरंपराही खूप मोठी आहे. 'या गीतपरंपरेमुळे एक सांग झाली, ती कवीला स्वतःला रामकथेबदल काय संगायचं ते संगण्याची... अशा भावमधूर गीतांचा एक वेगांना कार्यक्रम करायचाची मानस आहे.' – रानडे संगत होते...

'सध्याच्या संगीतविषयक हालचालींबाबत आपली काही तक्रार वा आक्षेप?' या माझ्या प्रश्नावर त्यांनी सांगितलं, 'आपल्याकडे वैयक्तिक कामाचा दर्जा चांगला असतो. पण संस्थात्मक काम दुय्यम दर्जाचं असतं. आपल्याकडच्या संगीत - संस्थांना स्वतःची जबाबदारी कळलेली नाही. आपल्या सभासदाना नवीन काही द्यावं असं त्यांना वाट नाही. ठाविक स्वरूपाच्या मैफलींचं आयोजन या संस्था करत जातात आणि वर्षानुवर्ष त्यात बदल नसतो...''

वयाच्या सांगीतविषयक हालचालींबाबत असा उत्साह आणि कार्यक्रमात ते राखून आहेत. मुलाखत घ्याला म्हणून एका रविवारी सकाळी गेलो असतो, ठर्ल्या वेळेपूर्वी त्यांच्या घरी पोहोचल्यामुळे मला त्यांची 'लालीम' पहा-ऐकायला मिळाली. पाच घातीचे बारकावे त्याच्याकडून समजून घेत होत्या. तानपरे मुंजत होते आणि तबल्याचा ठेका आवर्तनात डॉलानं समेव येत होता...

यानिमित्तानं का होईना 'गाण' ऐकायला मिळाल्यामुळे प्रवासातला वैताग बाबासा विसरला गेला होता... उरलासुरला, त्यांच्या सहवासानी नष्ट झाला होता... 'सत्'संग म्हणतात तो हाच असावा...